אוצר־החיים

כי חיים הם למצאיהם
(משלי ד׳. כ״ב)

ירחון לתורה, לספרות ולדברי ימי ישראל.

תנאי החתימה לשנה שני דולרים	ערוך בידי הרב חיים יהודה עהרענרייך	כתובת המערכת וההנהלה: Humenné Cechoslowakia.

ב״ה שנה תשיעית   הומעננע שבט תרצ״ג   מחברת ה.

OZAR HACHAIM

Abhandlungen über Wissenschaft
und Geschichte des Judentums.
Redacteur:
Rabbiner Ch. L. EHRENREICH.

1933

IX Jahrg.   Humenné, Schebat 5693.   Heft 5

התוכן:

Buchdruckerei SAMUEL KLEIN Berehovo, (Beregsas) Cechoslowakia.

מזמור לתודה

שולח אני את ברכתי ברכת־התורה ותודתי לכבוד אגודת הרבנים באמריקה

צנטרל קונפרנץ אמעריקאן ראביים

C. C. A. R.

ובראשם ידידי החה״ש רבי ד״ר מ. נייפעלד הי״ו בירמינגהאם.
ועל ידו ידידי החה״ש רבי הלל גרשם ד״ר ענעלאָו הי״ו ניוארק.
בצירף ידידי הרב החה״ש ד״ר י. ב. לויטערבאך הי״ו סינסינטי.

על סיועם להוצאת ירחוני „אוצר־החיים״.

יזכו להגדיל תורה ולהאדירה ימים רבים. עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו.

בכל הכבוד והוקרה

הרב חיים יהודה עהרענרייך
העורך והמו״ל

לכבוד ידידי מחו׳ החה״ש ירא ה׳ וכו׳ ד״ר א. שטיין הי״ו עורך „המסורה״ בבודפשט ולכל משפחתו.

אתכם אנו בצערכם באבל העמוק על פטירת אביכם

הרב הגאון החכם המפורסם אבן־המאיר זצ״ל.

המנחם את עמו ישראל בציון ובירושלים הוא ינחמכם.

הרב ח. י. עהרענרייך ורעיתו

הנני משתתפים בצערם של גיסני הרב הגאון הגדול מהר״אא ווייס הי״ו אבד״ק נ־פאלו יצ״ו במות עליו אמו הצדיקת ע״ה.
בעבודתו להגדיל תורה ולהאדירה ימצא תנחומים.

הרב ח. י. עהרענרייך ורעיתו.

ברכת מזל טוב לכבוד ש״ב הרבני הנגיד המופלג בתוי״ש מו״ה מרדכי כ״ץ קאהן הי״ו ולכל משפחתו בא. ליסקא (אונגריא) לנשואי בנו הנכבד הבחור המופלג מר דוד נ״י.
יתן ה׳ ותזכו לרוות ממנו ומכל יוצאי חלציכם רוב נחת.

הרב חיים יהודה עהרענרייך

יוסף הרשברג, אלבני־ניוירק.

שִׁנּוּי הַהוֹרָאָה בָּאוֹתִיּוֹת.

ישנם הרבה מקראות קשים, וכן הרבה מאמרים חמורים, לכאורה, שכל קשים וכל חמרם אינם אלא בשביל אות אחת שבהם, שנתפרשה על פי הוראתה הרגילה והתדירה. בה בשעה שבענין זה, במקרא או במאמר, יש לאות מובן אחר והוראה אחרת ושונה. ההוראה החדשה הנתנת לאות הזאת מסירה את כל הקשי שבכתוב ומקילה את כל החומר שבמאמר.

את שינוי ההוראה שבאות »ו׳ הבאה במקום ש׳«, כבר הזכיר הרב העורך, ר׳ ח. י. ע ה ר ע נ ר י י ך, במאמרו »בית אב«, ב»אוצר־החיים« תרצ״ב ע׳ 178, ומפני שהניח לי מקום להתגדר בו, אענה אף־אני חלקי בנדון זה. והריני להסדיר כאן גרגרים אחדים, עזובים, מפזרים ומפרדים, של אות »ו׳ שהוראתה כאות ש׳«; »ו׳ שהוראתה כמלה של«; ו»ש׳ שהוראתה כאות ו׳«.

גרגרים אלה — יש בהם אלה שקלטתי ברוחי בדרך למודי ועיוני; ויש בהם גם מה שלקטתי מדברי אחרים שקדמוני. קרבתי אותם אחד אל אחד, והיו לאחדים בידי. מצא מין את מינו, ותלכדו ולא יתפרדו.

אות ו׳ שהוראתה כאות ש׳.

א. בראשית יד, כג. ולא תאמר אני העשרתי את אברם. — שלא תאמר. הו׳ במלה »ולא« במקום ש׳. כמו דבר אל בני ישראל ויסעו. (שמות יד, טו). — שיסעו (הכתב והקבלה).

ב. בראשית מז, ו. ואם ידעת, ויש בם אנשי חיל. — שיש בם. (אהבת יהונתן, ר״ב שמערלער).

ג. ויקרא י, ט. ויין ושכר אל תשת. — יכול כל־שהוא, יכול מגתו, תלמוד לומר — שכר. לא אמרתי אלא כדי ל ש כ ר.. כמה כדי לשכר — רביעית, בן ארבעים יום. (כריתות יג, ב). הו׳ מן »ושכר« במקום ש׳, יין ש ש כ ר, כלומר, שמשכר.

ד. במדבר ג, ד. וימת נדב יאבוהו.. ובנים לא היו להם. — הא אם היו להם בנים לא מתו (יבמות סד, א) הו׳ מן «ובנים» הוראתה כמו ש׳ — ש ב נ י ם לא היו להם.

ה. במדבר כג, יט, ולא איש אל ויכזב, ובן־אדם ויתנחם. — לא איש הוא שעשה דבריו של אל כאלו אינם; ולא בן עמרם הוא שעשה לאל שיתנחם? (ירושלמי תענית פ״ב, ה״א) הו׳ מן »ויכזב« והו׳ מן »ויתנחם« הן במקום ש׳ — שיכזב, שיתנחם.

ו. דברים יז, טז. רק לא ירבה לו סוסים, ולא ישיב את העם מצרימה. — ש ל א ישיב (רש״י).

ז. דברים יז, יז. ולא ירבה לו נשים, ולא יסור לבבו. — ש ל א יסור. »מה־

טעם לא ירבה, משום הלא יסור«... »שני מקראות אלו נתגלו טעמם«. (סנהדרין כא, א).

ח. מיכה ז, יח. נושא עון ועובר על פשע. — למי נושא עון, למי שעובר על פשע. (ראש השנה יז, א) הו׳ מן »ועובר« במקום ש׳ — שעובר.

ט. תהלים סח, ו. נחלתך ונלאה — שנלאה. (האוצר, רש״י פין; רצ״פ חיות).

י. איכה ג, כו. טוב ויחיל ודומם — שיחיל אדם ויצפה. (רש״י).

יא. אסתר ט, כג. קימו וקבלו. אמר רבא הדור קבלוה — את התורה — בימי אחשורוש. שנאמר, קימו וקבלו היהודים — קימו מה שקבלו כבר (שבת פח, א).

יב. אמר שמואל: אסתר ברוח־הקדש נאמרה. שנאמר, קימו וקבלו — קימו למעלה מה שקבלו למטה. (מגלה ז, א).

יג. וכשמשביעים אותו אומרים לו, על־דעת המקום ועל־דעת בית־דין.. מצוות העתידות להתחדש, כגון מקרא מגילה מנין, ת״ל, קימו וקבלו — קימו מה שקבלו. (שבועות לט, א). שלשת המאמרים יעידו ויגידו, שהו׳ מן »וקבלו« תחת ש׳.

יד. (סנהדרין כא, א) תניא ר׳ שמעון אומר: ולא תחבול בגד אלמנה׳ (דברים כד, יז.) — עשירה ממשכנין אותה, עניה אין ממשכנין אותה. ואתה חיב להחזיר לה, ואתה משיאה שם־רע בשכנותיה. — הו׳ מן »ואתה« חיב כמו ש׳ — שאתה חיב. ואמנם כך תקנו הגרסה במקום אחר, (בבא מציעא קטו, א).

טו. (נדה פ״ד, מ״ד). והכותים מטמאים משכב ומושב תחתון כעליון, מפני שהם בועלי נדות. והן יושבות על כל דם ודם. — שהן יושבות. לפיכך הם בועלי נדות מפני שהן יושבות. (רש״י, ברטנורא ותוספות יום טוב).

אות ו׳ שהוראתה כמלה של.

א. בראשית ג, טז. הרבה ארבה עצבונך והרונך. עצבונך של הרונך. (תורה תמימה).

ב. בראשית מז, כט. ועשית עמדי חסד ואמת. חסד של אמת (רש״י מדרש רבה).

ג. שמואל א׳, טו, כג. ואון ותרפים הפצר. — ואון של תרפים. (תורה תמימה):

ד. ישעיה לט, ח. כי יהיה שלום ואמת בימי. — שלום של אמת. כמו, שלום אמת אתן לכם. (ירמיהו יד, יג).

ה. ירמיהו כט, יא. לתת לכם אחרית ותקוה — אחרית של תקוה.

ו. איוב ד, ו. הלא יראתך כסלתיך, תקותך ותם דרכיך. — תקותך של תם דרכיך.

ז. תהלים לא, יט. הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז. — זה שהוא מתגאה לומר, אני דורש ב»מעשה בראשית«. סובר שהוא כמתגאה, ואינו אלא כמבזה (ירושלמי חגיגה פ״ב) — בגאוה של בוז. שמבזים את עצמם בגאותם זו.

ח. ויקרא יז, טו; כב, ח. נבלה וטרפה. — מי שיש במינו טרפה. יצא עוף טמא שאין במינו טרפה. (זבחים סט, ב) — נבלה של טרפה. הו׳ שבתחלת התיבה »וטרפה« הוראתה של. וכן הו׳ שבסוף התיבות: חיתו־ארץ; בנו־בעור, בנו צפור. למעינו מים. בכולם הו׳ כמו של. (הכתב והקבלה).

ט. (כלאים פ"ט, מ"ז) הבאים מחוף הים וממדינת הים. — מחוף הים של מדינת הים

י. (תענית פ"ב, מ"ב) לא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר־הבית. — בשער המזרח של הר־הבית.

יא. (נזיר פ"ז מ"ג) ואוהל ורובע עצמות. — אוהל של רובע עצמות.

אות ש' שהוראתה כאות ו'.

א. (עירובין פ"ז, מ"א) שאין מערבין לאדם אלא מדעתו. — ואין מערבין (תוספות יום טוב).

ב. (ביצה פ"א, מ"א) שאפר כירה מוכן הוא. — ואפר כירה. (גמרא, ביצה ח, א).

ג. (בבא בתרא פ"ו, מ"ח) שהן כמעין הנובע — והן כמעין הנובע. (וי"ט).

ד. (הוריות פ"ה, מ"ב) שאין בית־דין חייבין עד שיורו — ואין ב"ד חייבין (תויו"ט).

ה. (אהלות פ"ה, מ"ו) שאין הכלים מצילים עם דפנות אהלים, עד שיהא להם דפנות. — ואין הכלים.

ו. (פרה פ"ה, מ"ה) שאין מצילין מיד כלי־חרם. — ואין מצילין.. (ידים פ"א, מ"ב).

ז. (ידים פ"א, מ"ב) שאין מצילים מיד כלי־חרם אלא כלים. — ואין מצילים מיד... (פרה פ"ה, מ"ה).

הגרגרים האלה שאני מכניסם ל»אוצר־החיים« אינן אלא דוגמאות. ויש, כמובן, הרבה להוסיף עליהם. ואפשר, שהתוספת תהי מרובה על העקר.

הערה להערה.

לאוצר החיים תרצ"ג עמוד 23 ל»הערה« מהרב פוזנער, הנה לדעתי יש ויש דמיון האדם לעץ. ומצינו זאת בפסוקים ובגמרא, בדברים כ, יט, כי האדם עץ השדה, ובבבלי תענית ז. וכי אדם עץ שדה הוא, אלא משום דכתיב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת וכתיב אותו תשחית לכרת הא כיצד, אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות ואם לאו אותו תשחית ותכרת. וראה שם פירש"י. ובספרי שם, כי האדם עץ השדה, שחיו של אדם מן עץ השדה. בישעיה סה, כ"ב, כי כימי העץ ימי עמי. בתהלים א, והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו. בבבלי תענית כ"ה צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה, אם נאמר תמר למה נאמר ארז — וצדק רש"י בפירושו אם יש בה אדם כשר, שיגן עליהם בזכותו, כי האדם והעץ השוו זה לזה.

הרב שמואל מנחם הלוי פיין, דיטרויט

הרב חיים יהודה עהרענרייך

בית ארחותא דכנישתא.

ש. קליין — אחד מן המומחים הגדולים בחקר קדמוניות היהודים — פרסם חקירה נכבדה על נושא מאמרנו 1). על פי התלמודים והמדרשים בצרוף כתבות מבתי־כנסיות עתיקים בארץ־ישראל עלה בידו לתת לנו תאור פרטי מבית ארחותא דכנישתא, בימים הקדמונים. על יד מחקרו נתחדשו לי איזה חדושים — מרשה אני לי לקבוע להם מקום באוצרי.

*

א) גדולה מצות הכנסת־אורחים בישראל מעולם. במדרש לקח טוב (הוצ' בובר) וירא כא, לג: »ויטע אשל. ר' יהודה אמר פרדס... ר' נחמיה אמר פונדקי. רבנן אמרי אכילה שתיה לויה«. ובמדרש אגדה (הו' בובר) שם: »אש"ל ר"ת "אכילה, "שתיה, "לויה«. ורש"ב משער שהי' זאת לפניהם בב"ר פנ"ד אות ו'. והנה אין כאן זכר שנתן אברהם מקום ללון. ובאמת »פונדק« הוא בית מלון לאכילה וללינה, ראה תוספתא יבמות רפ"א ולנה עמו בפונדקי. והשוה סוטה י'. »ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר פרדס וחד אמר פונדק..« ופירש רש"י שם, »פונדק, ללון שם אורחים ולשון אש"ל נוטריקון היא אכילה שתיה לויה שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלוה אותן«. (וראה גם במדרש תהלים מזמור לו ומזמור קי). ומצאתי ברבנו בחיי וירא על הפסוק ויטע אשל שכתב: »ובמדרש ויטע אשל, א' אכילה, ש"ן שכיבה, ל' לויה«.

ב) פאה פרק ח' משנה ז' »לן נותנים לו פרנסת לינה«. בבבלי שבת קי"ח. »פוריא ובי סדיא«. ובתוספתא פאה פ"ד ה"ח »לן נותנין לו פרנסת לינה, שמן וקטנית«. י. זאלקינד (בפירושו בלשון יהודית למסכת פאה למשנה ז' הערה 4, לאָנדאָן תרפ"ח) כוון שהתוספתא מפרשת את דברי המשנה; »פרנסת לינה« מאי היא, »שמן וקטניות«. כי משנתנו אינה מדברת רק ממיני מזונות (וכ"מ לכאו' מדברי הר"ש כאן). אמנם לדעתי, »פרנסת לינה« משמע דנותנים לו דברים הצרוכים לו ללינה — היינו פוריא ובי סדיא. ואפשר שלפני התוספתא הי' הגי' במשנתנו »פרנסת לילה« — כמו"ש ב»מנורת המאור« לרבי ישראל אלנקאוה ח"א ע' 77 שורה 8, הוצ' ידידי רבי ה. ג. ענעלאָוו ניואָרק — וע"כ מפרש אמיני מזונות הנצרכים לו ללילה. אמנם הנכון הוא כמו"ש ר"א שווארטץ בתוס' זרעים שלו עמוד 84 הערה נ"ג דצ"ל »ושמן וקטניות«, דהך שמן וקטניות אינן פירושן של פרנסת לינה. וראה רמב"ם ה' מתנות עניים פ"ח ה"ח.

ג) בכמה מקומות בתלמודים ובמדרשים מצאנו רמז לבית ארחותא דכנישתא.

1) בבלי פסחים קא. »ושמואל למה ליה לקדושי בבי כנישתא לאפוקי אורחים ידי חובתן דאכלו ושתו וגנו בבי כנישתא«.

2) תוספתא סוכה פ"ד ה"ג »ולא היו יושבין מעורבבין... כדי שיהא אכסניא

---

1) מונטסשריפט סנה 76 ע' 545—557, 603—604.

בא ונטפל לאומנתו ומשם פרנסה יוצאה«. בהוצ' צוקרמנדל »ומשם היתה פרנסתו יוצאה«. וכ"ה בירושלמי סוכה פ"ח ה"א. קל. דורש סמוכין מלת »פרנסה« עם בית האורחים על יד בית הכנסת. ומפרש: »אונד פאן דארט קאם זיינע פערפלעגונג« 2). אמנם הלשון »ומשם פרנסתו יצאה« וגי' הבבלי סוכה נא: »ומשם פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו«, משמע כי לכן ישבו בפ"ע שיהא אכסנאי בא ונטפל לאומנתו, והיה נשכר להם למלאכתם, כפירש"י סוכה שם.

3) ירושלמי בכורים פ"ג ה"ב »כיצד מעלין את הבכורים וכו' ולנים ברחובה של עיר ולא היו נכנסים לבתים וכו'. ויליני בבית הכנסת. תנא רבי חלפתא בן שאול מפני אוהל טומאה«.

4) ירושלמי פסחים פ"א ה"א »ר' ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכין בדיקה. מה צריכה ליה שכן מכניסין לשם בשבתות ובראשי חדשים«.

5) ירושלמי מגילה פ"ג ה"ג »רבי יהושע בן לוי אמר בתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם. רבי חייה רבי יסא מיקבלין בגו כנישתא. רבי אימי מפקיד לספריא אין אתא בר נש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון תיהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמנוי. ר' ברכיה אזל לכנישתא דבית שאון חמי חד בר נש משזיג ידוי ורגלוי מן גורנה אמר ליה אסור לך למחר חמתי ההוא גוברא משזיג ידוי ורגלוי מן גורנה אמר ליה רבי לך שרי ולי אסור א"ל אין א"ל למה א"ל כן אמר ריב"ל בתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם«. — בימי ר' אימי הרחיבו את בית אורחתא דכנישתא להאורח ולחמריה. והאי »ספרייא« הי' לדעת קל. גם הפקיד על הארחותא דבי כנישתא. 3)

6) בראשית רבא פרשה סה, טז (הוצ' טהעאדאר־אלבק ע' 728) »אמר ר' אבא בר כהנא עובדא הוה בחדא סיעא דפריטין בהדא כפר חטאייה דהוו נהיגין אכלין בכנישתא כל אפתי רמוש שובא, מן דהוו אכלין הוו נסוי גרמיה ומקלקלין יתהון על ספרא, חד מינהון מירמך, אמר ליה למאן את מפקד על בניך, אמר לספרא, אמר כמה רחמין הוו ליה והוא אמר לספרא, אלא דהוה ידע מה עובדיהון«. — על סמך הגירסא בהו' טהעאדאר אלבק עמוד 728 »ביזרה דכפר חיטייה« קורא קל. »בי זרה«. זור — סור; (בראשית יט, ב) »סורו נא אל בית עבדכם« בתרגומים »זורו לבית עבדכון)« והוא שם הארמי של בית האורחים. 4)

7) בראשית רבא פרשה צב, ו (הוצ' טהעאדאר אלבק עמוד 1144־1145) »אמר ר' לוי עובדה הוה בדרומה דהוה תמן חד פונדקיי והוה קאים לבש זוגוי בליליה ואמר למאן דהוי תמן קומו פוקו לכון דלווייתה עברה, והוו נפקין וליסטייה קדמוה להון ומקפחין להון ועלין ופלגין עימיה, חד זמן אזל ר' מאיר ואיתקבל תמן, קם ולבש זוגוי ואמר ליה קום פוק לך דלווייתה עברה, אמר ליה אית לי חד אח ואנא יתיב מככי ליה, אמר ליה והן הוא, אמר ליה בכנישתא אמר ליה ומה שמיה ואנא אזיל קרי ליה, אמר ליה כי טוב, כל ההוא ליליא הוה ההוא פונדקייא אזל צוח על תרעא דכנישתא כי טוב כי טוב, ולא הוה בר נש עני ליה, בצפרא קם ר' מאיר ושוי על חמריה דניזיל ליה, אמר ליה פונדקיי הן הוא אחיך, אמר ליה היידי ליה וירא אלהים את האור כי טוב (בראשית א, ד)«. — הרי כי בכנישתא היה מקום ללון לאורחים ור' מאיר הוכרח לסור לההוא פונדקייא משום חמריה.

2) שם ע' 547. 3) שם ע' 550. 4) שם ע' 552 והערה 4.

ד׳ על היחס של בית האורחים עם בית הכנסת רמוז חכמנו בהרבה מקומות.

1) משנה שבת פ׳ יח, א »מפנין אפילו ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים ומפני בטול בית המדרש«. קל. אומר כי »האורחים« עם »בית המדרש« לא במקרה נסמכו להדדי 5). נראה דלזה רמזו בבבלי שבת קכז. »אריו״ח גדולה הכנסת אורחין כהשכמת בית המדרש, דקתני מפני האורחין ומפני ביטול בית המדרש. ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחין והדר ומפני ביטול בית המדרש. א״ר יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני השכינה וכו׳«.

2) בבלי ברכות י: »א״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י כל המארח ת״ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעה״כ כאילו מקריב תמידין«. ו»תפלות כנגד תמידין תקנו« (ברכות כו:).

3) בראשית רבא פנ״ד אות ו׳ (ראה לעיל אות א׳) «..ר״ע בשם ריבר״מ אשל סנהדרין וכו׳«. ובמדרש אור האפלה (חברו הרב נתנאל בן ישעיה מתימן חי במאה הראשונה לאלף הששי, עיין חומש תורה שלמה לידידי הרב ר׳ מנחם מענדל כשר, ירושלים עמוד תתס״ג) כתוב: »אית דאמרי אכילה שתייה לוייה. ואית דאמרי מדרש קבע וכו׳«.

אף משבטלה סנהדרין נשאר עוד שם התואר הזה לראשי העם ומוריו. ראה בבבלי מגילה טז: »לרוב אחיו ולא כל אחיו, מלמד שפרשו ממנו מקצת סנהדרין«. ופירש סנהדרין בכאן כמו אנשי כנסת הגדולה. ור״י רייפמן מביא תשובה מכ״י ישן נושן וכתוב בו כדברים האלה: »אני יצחק בן דורבלן בווירמיישא כתב ששלחו אנשי רינוס לארץ ישראל בשנת ארבעה אלפים שבע מאות ועשרים. ששאלו הקהלות מחכמי ארץ ישראל.. על הסירכא בשומן הלב.. נחנו סנהדרי קטנה וסנהדרי גדולה אוכלים אותה... רבי יעקב ב״ר מרדכי ז״ל ריש מתיבתא דמתא מחסיא וכל דורו אמת«. (סנהדרין, ברדיטשוב 188, עמוד 56): הרי כי לקחו להם ראשי ומורי העם בימי הגאונים שם תואר זה. ו»סנהדרין« בב״ר היא ה»מדרש קבע« שבמדרש אור האפלה. והיחס של ב׳ דרשות על אשל: »פונדק« ו»מדרש קבע«, מובן היטב על פי היחס של בית האורחים והבית הכנסת בימים הקדמונים.

4) מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דעמלק פרשה ב׳ »והזהרת אתהם את החוקים אלו מדרשות, והתורות אלו ההוריות דברי ר׳ יהושע, ר׳ אלעזר המודעי אומר חוקים אלו עריות.. והתורות אלו ההוראות. והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה זה תלמוד תורה, ואת המעשה אשר יעשון זה מעשה טוב, דברי ר׳ יהושע, ר׳ אלעזר המודעי אומר והודעת להם, הודע להם בית חייהם, את הדרך זה בקור חולים, ילכו זו קבורת מתים, בה זו גמילת חסדים וכו׳«.

ק. קאהלער מפרש את דברי ר׳ אלעזר המודעי »והודעת להם — בית חייהם« — »דיע סינאַגאָגע דיע דען אַרמען אונטערקונפט ביעטעט«. (בית הכנסת המיועד גם להכנסת אורחים). קל. העיר כי לפירושו אין לו שום יסוד 6) — עכ״ז יש לו סמך בדברי ר׳ אלעזר המודעי שדורש בפסוק זה לרבות מצות הנהגות בין אדם לחבירו. וצרף לכאן פירושו של התיב״ע לקמן.

ובבבלי בבא קמא צט: »תני רב יוסף והודעת להם זה בית חייהם את הדרך

5) שם ע׳ 550. 6) שם ע׳ 546 הערה 1. מאמרו של קאהלער לא נמצא ברשותי.

זו גמילות חסדים ילכו זה בקור חולים בה זו קבורה וכו׳ ומובא גם בבבלי בבא מציעא ל: — ורש״י בב״ק שם פירש »בית חייהם, תלמוד תורה«. ובב״מ פירש »זה בית חייהם, ללמוד להם אומנות להתפרנס בו חוקות ותורות כתיבי ברישא דקרא«. מלבד כי שינה רש״י פירושו — כאשר העיר ע״ז בגליון הש״ס — יש לשאול על פירושיו: א) הלא ר׳ אלעזר המודעי דורש בפסוק זה לרבות מצות הנוהגות בין אדם לחבירו — ותלמוד תורה ואומנות להתפרנס לא דמי לאינך? ב) לפירושו בב״ק, בית חייהם תלמוד תורה, קשה ממכילתא הנ״ל דר׳ יהושע דריש והודעת להם וכו׳ זה תלמוד תורה ור׳ אלעזר המודעי זה בית חייהם, א״כ בית חייהם לאו תלמוד תורה היא? דאל״כ למה נקט ר׳ יהושע תלמוד תורה ור׳ אלעזר המודעי בית חייהם? ג) בפירושו בב״מ כתב »חוקות ותורות כתיבי ברישא דקרא«. נראה דכוונתו ליתן טעם מ״ט הדר מפירושו בב״ק דוהודעת להם זה תלמוד תורה, משום דהוקות ותורות כתיבי ברישא דקרא, א״כ תרתי ל״ל? אמנם במכילתא הנ״ל נראה דאף שדרש ר׳ יהושע החוקים אלו מדרשות והתורות אלו הוריות מ״מ איצטריך ליה קרא דוהודעת להם לתלמוד תורה, א״ו דתלמוד תורה לאו בכלל חוקים והתורות הוי? וראיתי במדות סופרים להמכילתא שם שכתב: »שכל הדבור בב״מ הוא גליון שיש לתמוה מה שאמר חקים ותורות כתיבי ברישא חקים ותורות מאן דכר שמיה ונ״ל שהיה בפירושו שם ג״כ כמו בב״ק תלמוד תורה והגיה אחד מן המגיהים על הגליון שאינו כן אלא ללמד להם אומנות מפני שת״ת כבר כתיב ברישא דקרא ואח״כ השמיטו הפירש העיקר ולא כתבו אלא ההגה לפנים«.

ובתרגום יב״ע פירש: »ותהודע להון ית צלותא דייצלון בבית כנשתהון וית אורחא דיבקרון למריעין ודיהכון למקבור מתיא ולמיגמול בה חיסדא וכו׳«. ומפרש בית חייהם על התפלה. הנה גם על פירושו קשה הקושיא הראשונה שהקשתי לפירש״י, דר׳ אלעזר המודעי דורש בפסוק זה לרבות כל דברים הנוהגים בין אדם לחברו, ומה ענין תפלה לכאן?

ולולא דמסתפינא הייתי אומר, כי »בית חייהם«, היא »בית הקברות«, דנקרא גם בית מועד לכל חי (איוב ל, כג) — וא״ש מה שאומר בית חייהם. ז»בה זו קבורה«, היינו לקבור בכ״מ.

ה) מהמאמרים הנזכרים לעיל באות ג׳ שמעינן כי בית הכנסת עצמו היה מיועד גם לבית האורחים. אמנם רבנו נסים כתב »לא בבתי כנישתא ממש אלא בבית הסמוך לבית הכנסת משום דקשיא לן הא דאמרינן במגילה בפ׳ בני העיר (כח, א) בתי כנסיות וכו׳« (תשובות הגאונים ליק סי׳ קה) וביותר באור זרוע ח״ב הל׳ ע״ש סי׳ כ״ג »והקשה רב נסים גאון זצ״ל דהכא משמע לשמואל שהיו האורחים אוכלין בבהכ״נ ופ׳ בני העיר במגילה (כח.) ת״ר בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש אין אוכלין בהן ואין שותין בהם ואין נאותין בהם וכו׳ 7) הרי למדנו שאסור לאכול בבית הכנסת וכו׳ ויש לפרש דלאו בבית הכנסת ממש היו אוכלין אלא בבית הסמוך לבית הכנסת שהיה להם רק החומה מפסקת בין הכנסת לבית האורחים וכו׳«. וראה בתוספות פסחים קא. ד״ה דאכלו וכו׳, בפרדס לרש״י (הוצ׳ עהרענרייך) עמוד קצג, מנהיג ד״ב דף כה אות יה, ודף סד אות ז׳ ראבי״ה סימן תקט, ר״ן להרי״ף פסחים פ״י, מאירי פסחים

7) ברייתא זו שנויה בתוספתא מגילה פ״ג ה״ו, „אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין ישנין בהן“

(בילגורייא תרפ"ו) דף מג, וריטב"א (?) פסחים (ווארשא תרע"ב) דף לא ד"ה ושמואל וכו'.

על פי דברי המפרשים הנזכרים קבע קל. מסמורות לבית האורחים על יד בית הכנסת, 8) ופירש דכל »כנישתא« במאמרים הנ"ל לאו כנישתא ממש אלא אצל הכנישתא. ומתוך כך נפל על המציאה, »האי פונדקייא אזל צווח על תרעא דכנישתא« (ב"ר פרשה צב, ו). כי בית האורחים היה לפני ולפנים מבית הכנסת, ולשניהם תרעא חדא 9).

אמנם הוא לא דק כי המפרשים באו לידי פירוש זה מהא דאמר בירושלמי ברכות פ"ו ה"ז וסוכה פ"ד ה"ד מי שסוכתו עריבה עליו מקדש ליל יום טוב האחרון בביתו ועולה ואוכל בסוכתו, דמשמע דאם קידש אדעתא לאכול במקום אחר יצא. ו»שלא יחלוק הירושלמי עם הש"ס שלנו« העלו כי »ממקום למקום כגון מאיגרא לארעא מודה שמואל« (תוס' שם). ובאמת »פשטא דתלמוד בבלי לא משמע הכי« (תשוה"ג ליק שם). וכבר האריכו בזה הר"ן ואור זרוע שם והרא"ש פסחים פ"י סימן ה' והוכיחו מסוגית הבבלי פסחים שם דאותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת לשמואל לא יצאו ידי קידוש רק אם אכלו בבית הכנסת גופא.

ונראה »דאכלי בבי כנישתא ממש ודקא קשיא לן הא אין אוכלים בהם הני מילי סעודת הרשות דחול אבל סעודת שבת סעודת מצוה היא וסעודת מצוה מותר לאכול שם ודבר זה מפורש בירוש' פסחים פ"א ר' ירמיה וכו'«. (תשוה"ג ליק שם). ובאור זרוע שם »דאפי' לענין סעודה שבבית הכנסת ממש מתוקמא שבאורחין תלמידי חכמים עסקינן דשרי להו למיכל בבית הכנסת דת"ר פ' בני העיר (מגילה כח.) בתי כנסיות אין נאותין בהם ואמר רבא חכמים ותלמידיהם מותרים דאריב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן. ופירש"י קורין בתי מדרשות בי רבנן לפי שהוא ביתם לכל דבר«. ובר"ן פסחים שם »אפשר דאורחין מותרין שמצות הרבים היא שאוכלין שם מקופת של צדקה של בני העיר«.

ותיבת »וגנו« בבבלי פסחים שם ליתא בר"ח פסחים, ברי"ף, בס' העתים, בתוס' כ"י (דק"ס) וברמב"ם הלכ' שבת פ' כט ה"ח. וקל. ציין להרמב"ם הל' תפלה פ' יא ה"ו »וחכמים ותלמידיהם מותרין לאכול ולשתות בהן מדוחק« 10). והנה בבבלי מגילה כח. ליתא בברייתא »ואין ישינין בהן« כמו"ש בתוספתא מגילה פ"ג ה"ז — אם כן מרבא דאמר עלה (מגילה שם) »חכמים ותלמידיהם מותרין דאמר ריב"ל וכו'« ליכא למשמע דת"ח מותרין גם לישן שם. אמנם בירושלמי מגילה פ"ג ה"ג »תני..ולא ישינים בהם.. ריב"ל אמר בתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם« אם כן ריב"ל מתיר לת"ח אף לישון שם.

ומירושלמי ביכורים פ"ג ה"ב »וילינו בבית הכנסת וכו' מפני אהל טומאה«, משמע תרתי, כי בבית הכנסת גופא הי' בית האורחים ועוד דבמצוה דרבים גם לינה הי' מותרת שם. — אמנם יותר מחוור הגירסא שם כמו"ש בהגהות הגר"א »וילינו בבית תני כו' מפני אהל טומאה«. וכפי הנראה הי' כן הגירסא לפני הרמב"ם שכתב בפיה"מ שם »ומה שהיו נמנעין מלהאסף אל הבתים מפני שהיו חוששים מאהל הטומאה«. והשווה מ"ש ברטנורא, שנות אליהו ותפארת ישראל למשנה זו.

8) שם ע' 548. 9) שם ע' 549. 10) שם ע' 604 הערה 1.

גם מירושלמי פסחים פ"א ה"א יוצא מפורש דבבתי כנסיות ובבתי מדרשות גופא היו אוכלין, דבחדרים הסמוכים להן פשיטא דצריכין בדיקה, דהוה בית דירה, ומאי קא בעי? אלא בביהכ"נ וביהמ"ד הו"א דלא יהו צריכין בדיקה משום שאסור לאכול שם, ומסקינן דצריכא ליה שכן אוכלין שם בשבתות ובר"ח. וכבר העיר קל. כי יש מהראשונים שגרסו »בעיבריות (או »באבריות«) ובר"ח«. וציין להמאירי פסחים ט: 11) — ולי נראה לקיים הגירסא »בשבתות«, כי אורחין בשבת ויו"ט מצוין (ראה מפתח התלמוד ערך אורח) ואכלין בבי כנישתא, כנ"ל.

וכאשר תידק היטב בסוגית הירושלמי מגילה פ"ג ה"ג תמצא גם כן כי בית האורחים הי' בבית הכנסת גופא ולא בבית הסמוך לבית הכנסת. דהא אברייתא ד»תני בתי כנסיות ובתי מדרשות וכו' אין אוכלין וכו'« סמכו הא »ריב"ל אמר בתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם, ר"ח ר"י מיקבלין בגו כנישתא ר"א מפקיד לספריא וכו'« — והברייתא עכ"ח בבתי כנסיות ובתי מדרשות גופא היא דאסרה לאכול, לשתות ולישן, אם כן שמעינן דאינהו דהתירו בבתי כנסיות ובתי מדרשות גופא התירו.

וה»סיעא דפריטין בהדא כפר חטאייה דהוו נהיגין אכלין בכנישתא כל אפתי רמוש שובא« — בב"ר פרשה סה, טז — בכנישתא גופא אכלו, ולא בבית האורחים על יד הכנישתא. והפריטין דכפר חטאייה (בל"י עבדים, משרתים,) באו לביהכ"נ בערב שבת לפנות ערב בתוך שאר אורחים עניים, הבאים לאכול, לשתות ולישן בשבתות וימים טובים בבית הכנסת כנ"ל. (ומאן דפירש פריטין כת של פריצים 12), קשה, מה בעי פריצים=עשירים בין האורחים=עניים בביהכ"נ האוכלים מן הצדקה?)

ומה שחידש קל. על פי גירסת הכ"י »בהדא ביזרא דכפר חטאייה«, כי »בי זרה« היא »בי סרה«, שמו של בית האורחים שהי' על יד בית הכנסת שבאו שמה הפריטין לאכול 13) — הנה לחדושו אין שום באור למ"ש אח"ז »דהוו נהיגין אכלין בכנישתא«? פתח ב»בי זרה« וסיים »בכנישתא«?

ואפשר גם לקיים הגירסא »בהדה ביזרה דכפר חטאייה« — וביזרה היא זרע, ראה סנהדרין צג. שלחיה לאתויי ביזרא דאספסתא«, (ראה ערוך השלם ערך בזר). והני »סיעא דפריטין«, העבדים ומשרתים, הי' עושין מלאכתם בכל השבוע »בהדה ביזרה דכפר חטאייה«, אצל הזרעים דבני חטאייה, »דהוו נהיגין אכלין בכנישתא כל אפתי רמיש שובא«, ובערב שבת היו רגילין לאכול בבהכ"נ עם שאר אורחים=עניים שקבלו ארוכה שם, כנ"ל.

ולפי זה אין אנו מוכרחים לומר שתרעא חדא שמשה להכנישתא ולבית אורחתא הסמוכה לה על צדה — כמו שלמד קל. מן הב"ר פרשה צב, ו 14) — כי אם בבי כנישתא ממש הי' אורחותא בשבתות לכל דכפין ולכל דצריך...

---

11) שם ע' 604 הערה 1. 12) ב"ר הוצ' טהעאדאר-אלבק ע' 728 שורה 6. 13) שם ע' 552 והערה 4. 14) שם ע' 549.

הרב דוד האפלאוואטסקי, קאפרעשט.

גמרא וסברא

בבא בתרא כ"ב א', »רב דימי מנהרדעי איתי גרוגרת בספינה... א"ל רבא לרב אדא בר אהבה פוק תהי ליה בקנקניה... נח נפשיה דרב אדא בר אהבה, רב יוסף אמר אנא ענישתיה... אביי אמר אנא ענישתיה דאמר להו לרבנן אדמגרמיתו גרמו בי אביי תו אכלי בישרא שמינא בי רבא...«

הסגנון המשונה »אדמגרמיתו גרמו« »אכלו בישרא« אומר: הרש"י: אם כי המהרש"א בח"א העיר כי חושבנא דדין כחושבנא דדין«, ונראה כונתו כי »אדמגרמיתו גרמו« כמו »ואכלו בשרא שמנא« הגימטריא של כ"א היא תתקנ"ז, אולם אין זה מספיק לאמור שבחר רב אדא בלשון זה משום הגימטריות השוות שבהן?

הבה נתבונן בשטות הלמוד של אביי ורבא ששניהם התפארו בעת ברחת דעתם שהמה »כבן עזאי בשוקי טבריה« (עירובין כ"ט א', קדושין כ' א', סוטה מ"ה א', ערכין ל' א) מפני מעלותיהם היתרות וההבדל הבולט שבין שטותיהם:

שיטת אביי היתה שהשתמש בגמרא ובבקיאות יתרה, והרבה פעמים נזכרה בשמו המימרא: »גמרא גמור זמורתא תהא« והוא היה »מסדר המערכה משמיה דגמרא« (יומא י"ד ב', ל"ג א') ובהיותו בצותא חדא עם בני גילו ואמרו כ"א דברי תורה »דכולהו איפרוך ודאביי לא איפרוך« (הוריות י"ד א'). לא כן היתה שיטת רבא שהשתמש בסברא יתרה, בהיותו חכם גדול ונקרא חכימא דיהודאי (נדה כ' ב') ובעצמו התפאר בחכמתו (מו"ק כ"ח א') רמי »מילי מעלייתא אהדדי ושני להו« (זבחים ב' ב') לכן אמר »אגרא דשמעתא סברא« (ברכות ו' ב'). ועל פי הנחה זו יש להבין מה שבהמשך לדברי ר' יוחנן »לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל« (עירובין נ"ג א') »אמר אביי ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא אמר רבא ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא«, כי כל אחד התנצל במקצוע הצטיינותו. (ראה הערתי אוצה"ח שנה ד' צד כ"ז).

והנה רב אדא בר אהבה שיש לו בגמ' הרבה פעמים משא ומתן דיני עם רבא, בחר לו שיטת רבא, כמסופר באשה שבאה לפני אביי »שהיתא תלתא ריגלו אמר לה רב אדא בר אהבה זיל לקמיה דרב יוסף דחריף סכינא«... (יבמות קכ"ב א') וגירסת הרי"ף והרא"ש שא"ל »זיל לקמיה דרבא«, וכ' הק"נ דגירסתם נכונה, »דרב אדא בר אהבה תלמיד דרבא כמ"ש תוס' בתענית דף כ', ועוד רב יוסף היה סיני ולא עוקר הרים כדאיתא שילהי הוריות«.

ורב אדא בר אהבה שבחר לו בלמודו את דרכו של רבא בעל הסברא ונטה מדרכו של אביי בעל הגמרא, היה רגיל לאמור לרבנן בסגנון זה: »אדמגרמיתו גרמו« כהברת »אדגמריתו גמרא« בי אביי, תו »אכלו בישרא« כהברת »סברא« שמינא בי רבא, כדי להבליט בדרך רמז את ההבדל שבין דרכיהם. (ראה מאמרי »סימנים ורמזים« אוצה"ח שנה ה' צד 62).

ש״ב״נ האממעלבורג אמסטרדם

זה אחד מעשרה ק״ו שבתורה.

בפירושו על בראשית, מ״ד ח. ועל שמות, ו׳ יב. כתב רש״י »זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה« ושם בבראשית הוסיף עוד עליו »וכולן מנויין בבראשית רבה«.

וכאשר עיינתי שם תמהתי על סדורם, שכך נשנית שם (פי׳ צ״ב):

תני רבי ישמעאל זה אחד מעשרה קלים וחמורים שכתובים בתורה. [א] (בראשית מה, ח) הן כסף וגו׳ השיבנו אליך קל וחומר ואיך נגנב. [ב] (שמות ו, יב) הן בני ישראל לא שמעו אלי ק״ו ואיך ישמעני פרעה. [ג] (במדבר יב, יד) ויאמר ה׳ אל משה ואביה ירק ירק בפניה[וגו׳] ק״ו לשכינה ארבעה עשר יום. [ד] (דברים לא, כז) הן בעודני חי עמכם ממרים היתם ק״ו ואף כי אחרי מותי. [ה] (ירמי׳ יב, ה) כי את רגלים רצתה וילאוך ק״ו ואיך תתחרה את הסוסים. [ו] (שם שם) ובארץ שלום אתה בוטח ק״ו ואיך תעשה בגאון הירדן. [ז] (ש״א כג,ג) הנה אנחנו פה ביהודה יראים [ק״ו] ואף כי נלך קעילה. [ח] (משלי יא, לא) הן צדיק בארץ ישלם ק״ו ואף כי רשע וחוטא. [ט] (אסתר ט, יב) ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה וגו׳ ק״ו בשאר מדינות המלך מה עשו. [י] (יחזקאל טו,ה) והנה בהיותו תמים לא יצליח (צ״ל לא יעשה) למלאכה [ק״ו] אף כי אם אכלתהו ויחר«. עכ״ל ב״ר באיזה תקונים קטנים מידי.

הרי עשרה קל וחומר, שמהן ארבעה בתורה אחד בנביאים ראשונים שלשה בנביאים אחרונים ושנים בכתובים. וכבר הקשה על סדורם החכם ר׳ יעקב משה ב״ר אברהם העלין אשכנזי בפירושו »ידי משה« לבראשית רבה וז״ל למה הזכיר ק״ו זה דיחזקאל באחרונה והוא פסוק בנביאים בתר של כתובים? ותירץ שב לפי שאין נמצא בילקוט-שמואל רמז קל״ב אלא תשעה ושם נמצא כתוב בשם רבי קלונימוס איש רומי וז״ל אינו מונה כי אם תשעה. והשלים המנין בפסוק דיחזקאל. ולפע״ד נראה שק״ו זה נשמט מקולמוס המעתיקים או מידי המדפיסים גם בב״ר ואיזה מגיה הרגיש שחסר המנין והתקין הטעית יהוסיף הקל וחומר דיחזקאל בסוף הסדר.

ואכתי קשה סדורם דיש להקשות למה הקדים ירמי׳ לשמואל גם בב״ר גם בילקוט-בראשית (רמז ק״נ) ליקדמיה דשמואל ברישא שהרי כבר נקבעו ספרי הנביאים בפ״ק דבבא בתרא (דף יד, ע״ב) על הסדר הרגיל עד עתה גם אצלנו חוץ מספר ישעי׳ שבסדר שם אחר ירמי׳ ויחזקאל, ותמוה טפי הסדר של ק״ו בילקוט שמואל שהובא שם ק״ו בספר שמואל בין שני ק״ו דירמי׳ ששניהם בפסוק אחד.

לכן נ״ל שאיזה טעיות נכנסו לב״ר בענין הסדר של ק״ו ונתוספה טעות על טעות בילקוט שהרי גם במקום »תני ר׳ ישמעאל זה אחד וכו׳« דאיתא בבראשית רבה נכתב בילקוט בראשית »אמר ר׳ שמעון זה אחד וכו׳« ובילקוט שמואל לא נזכר כלל שם אומרו.

ועוד נ״ל שהגירסא בב״ר היא היותר נכונה רק הסדר צריך תקון באופן זה, אחר הארבעה ק״ו שבתורה הק״ו שבשמואל ואח״כ השני ק״וח שבירמי׳ והק״ו דיחזקאל ובתר הכי השני ק״ו שבכתובים לאחרונה.

ובאשר חפשתי בספרי הקדש מצאתי עוד כמה קלים וחמורים לבד מהעשרה שנמנו בב"ר ואלו מהן. [א] (מ"א ח. כז) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וגו'. [ב] (מ"ב ה. יג) אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר. [ג] (משלי טו, יא) שאול ואבדון נגד ה' אף כי לבות בני אדם. [ד] (שם יז, ז) לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר. [ה] (שם יט, ז') כל אחי רש שנאהו אף כי מרעהו רחקו ממנו. [ו] (איוב ד, יח-יט) הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה אף שכני בתי חמר וגו'. [ז] (שם טו, טו-טז) הן בקדשיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה.

ואולי יש עוד יותר ק"ו, אבל עכ"פ יש להקשות למה לא נמנו אלו עם השאר השנוין בב"ר ובילקוט? וכי תימא תני ושייר, והא אמרינן כל היכא דקתני מניינא לא אמרינן תני ושייר כדאשכחן גבי הענקה בפרק קמא דקידושין (דף טז, ע"ב) »מתיב רב ששת ר"ש אומר ארבעה מעניקים להם וכו' (ואמר רב ששת) וכי תימא ה"נ תני ושייר והא ארבעה קתני«. ע"ש. וא"כ הכא נמי עשרה קתני דמשמע דוקא אלו העשרה ק"ו נמצאו בתנ"ך ותו לא? אבל כבר העירו על זה בעלי התוספות והביא' איזה מקומות בסוגיות שבש"ס שיוצאין מן הכלל כגון גבי שלשה מקומות שהלכה עיקבת מקרא במסכת סוטה (דף טז, ע"א) שתירץ שם תני ושייר אע"ג דתני שלשה (ע"ש תוספות ד"ה תני ושייר) וכן בפרק רביעי דכתובות (דף כא, ע"ב) גבי חמשה גובין מן המחוררין ששם כתבו התוספות (ד"ה חמשה גובין וכו') אע"ג דקתני מניינא תני ושייר (ועיי"ע גטין נ ע"ב תוספות ד"ה אין מוציאין לאכילת פרות). — ואם כן הכא נמי אע"ג דקתני מניינא ואמר עשרה קלים וחמורים אפ"ה שפיר איכא למימר דעשרה דקתני לאו דוקא קאמר, כלומר דעשרה ק"ו נמצאו בספרי הקדש ותו לו, אלא תני ושייר.

הרב יצחק לבו"ב למברגר
ראזשנאוו, סלובקיה.

הגהות למסכת פסחים.*)

יח) לז. רש"י ד"ה ופטורין מן החלה שייך אחר ד"ה והמדומע — וצ"ל »פטורין«. (לדעתי אין «ופטורין וכו'» דבור המתחיל בפ"ע, כי אם רש"י כתב כאן הטעם מ"ט הסופגנין והדובשנין ואיסקריטין המשרת פטורין מן החלה משום דהכי לאו לחם נינהו, ואח"כ כתב הטעם מ"ט המדומע פטורה מן החלה דתרימו תרומה כתיב ולא שכבר היה תרומה. ועל כן חלקינהו לתרי דבא. וראיתי בדקדוקי סופרים שם כי בכ"י ובדפוס ווינציא ולובלין שכ"א ובשאילתא הגי' «פטורין» ונשתבש בדפוס לובלין ספ"ו — ולפמ"ש אדרבא הגי' «ופטורין» היא הנכונה. ח. י. ע.)

יט) לט. רש"י ד"ה אלו ירקות וכו' ובעולשין ובחרחבינא«, במשנה כתיב

*) ראה אוצר החיים תרל"ג עמוד 13—14.

»ובחרחבינא ובעולשין«. (בכי״מ "ובעולסין ובתמכה ובחרחבינה" וכן היא הסדר בכ״י ב׳ וא״פ ובמשניות ובירושלמי וברי״ף וברא״ש ו ב ר ס״י כ״י ובכל הראשונים וכסדר זה פירשוה בגמרא. ויש לתקן בפירש״י כמוש״ש. ח. י. ע.)

כ) מב. רש״י ד״ה מסמא את העין שייך אחר ד״ה נסיובי דחלבא.

כא) שם. רש״י ד״ה דרמו ביה מי שערי שייך אחר ד״ה שכר המדי.

כב) שם. בגמרא, וזיתום המצרי וכו׳ וזומן של צבעים וכו׳ ועמילן של טבחים. וכו׳ וקולון של סופרים, וכו׳ רבי אליעזר אומר אף תכשיטי נשים וכו׳«. וי״ל הלא מפרש הגמרא כל פסקא ופסקא לחודא, ולא קאי על מה שכתב אחר כך, וא״כ מה זה »וכו׳«? ואולי י״ל שבתחילה היה כתוב בגמרא רק ציון אחד »וזיתום המצרי וכו׳«, ואח״כ ציינו כל פסקא ופסקא והוסיפו אצל כאו״א תיבת »וכו׳«, כמו שהיה כתוב בתחילה אצל וזיתום המצרי וכו׳. והנה בדף מג. אצל זה הכלל והרי אלו באזהרה חסר אצל כאו״א תיבת »וכו׳«, אשר באמת שם מקומה, כי שם קאי גם על מ״ש אח״ז.

כג) מג. רש״י ד״ה אנפיקינין שייך אחר ד״ה סטכת. (אולי אין זה מפירש״י כי בנוסחות פירש״י סקורין בליסניא, וכאן כתב לא אחפרים. עיין בגליון הש״ס. ח. י. ע.)

כד) שם. רש״י ד״ה שיהא בקי בהן, ובגמרא »שיהא רגיל בהן«, ובכי״מ איתא בגמרא כגי׳ רש״י.

כה) מה. רש״י ד״ה כל אשר יגע בבשרה וכו׳ אלמא כחמור שבה וכו׳« תיבת »אלא« מיותרת.

כל הכתוב לחיים

קובץ מכתבים ושאלות ותשובות.

יד.*)

כבוד החה״ש מר יושע אייכלער, אוברעזש.

שאלתו:

»הנה אנכי כמה שנים אתאוה לדעת תרגום של »מזבח«, כי לפי ראות עיני כל »מזבח«-קדש, תרגום יב״ע »מדבחא«, וכל »מזבח«-בעל, תרגם »אגורא«. וקשה לי מדוע מוציא מן הכלל ה»מזבח« שבמלכים-א יג, ב, ג, ד, ה, ומלכים-ב טז, י, יא. הלא כל »מזבח« שבפסוקים האלו אינן קדש, ויב״ע תרגם אותם »מדבחא«? ולא עוד, כי במלכים-א יג, ד תרגם את »מזבח« הראשון »אגורא« ואת »מזבח« השני »מדבחא«? ושאלתי כמה אנשים ואין פורש דבר«.

תשובה:

ה»מזבח« ביד ירבעם הי׳ לבעל — ועל כן תרגם יב״ע במלכים-א יג, א. »אגורא«. אולם כאשר נבא עליו »איש אלהים« הי׳ לקדש, ועל כן תרגם יב״ע שם, ב, ג, ה, »מדבחא«. ובפסוק ד, ה»מזבח« הראשון לדעת ירבעם נאמר, ע״כ תרגם »אגורא«, משא״כ »מזבח« השני שנעשה עליו נס הוי קדש, ומתרגם »מדבחא«. וכן במלכים-ב שם ה»מזבח« שביד אוריה הוי קדש. כי »אוריה

---

*) ראה אוצר החיים תרל״ג 4׳ 25—28

הכהן לא היה מאותן מפירי תורה שכל מעשיהם היה להכעיס את בוראם אלא שתקפתו הפקודה השלטונית לשנות את מזבח האבנים בתבנית מזבח דמשק ומיראת המלכות עשה מה שעשה. בחשבו מחשבות, שסכ"ס יעלה בידו לשמש אותו מזבח ולעשות את מזבח הנחושת עיקר, קבע במקום מכובד לפני ה׳ הוא ההיכל שבו מזבח הזהב, מפני השווי שבקדושת שניהם (יומא נח וספרא ויקרא טז, יח)» (מקרא ומסרת להרב י. רייכער, קלוזש תרפ"ד). ועל כן תרגמו »מדבחא«.

אמנם גם להשערתי עדיין קשה מדוע תרגם יב"ע ה»מזבח« במלכים־ב יג, י, »מדבחא« — הלא מה»מזבח אשר בדמשק«, הכתוב מדבר?

דומננה ב׳ כסליו תרצ"ג. ברגשי־כבוד והדר

הרב חיים יהודה עהרענרייך

טו.

כבוד הה"ג החה"ש מו"ה יוסף הערשקאָוויטש הי"ו

רב בט־ס־מיקלאָש.

עתה באתי על חדושיו והערותיו אשר הציע לפני:

א) בפסחים ל: »התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דפיו לעולם«. ובע"ז לד. הגירסא »דפנו« — ולדעתי »דפיו« הוא מגזרת »דופי« (תהלים נ, כ), פסול, גנאי. ופירושו בפסחים: מידי איסורו. אבל על לשון »דפנו« אינו נופל הלשון »מידי« רק »מתוך דפנו« או »מדפנו«. ולפי זה מילת »מידי« מכרעת בין הגירסאות. עכ"ל.

כבר קדמו בזה בפי׳ הל׳ הרי"ף כ"י לבעל המכתם — הובא בדקדוקי סופרים פסחים דף מ"ב. אות נ׳ — »מידי דפיו כלומר מידי הדופי והריעות שלו«. והעתיקו בעל ערוך השלם ערך דופי. והשווה מ"ש רש"י פין ב»האוצר« שלו ערך דפי.

והנה בכ"י מינכען איתא גם בע"ז שם »דפיו« וכ"ה בתוס׳ רבי אלחנן ובתוס׳ שאנץ וברא"ש ובריו"ף, ובפי׳ כ"י ר"ח לע"ז לד. (ערוך השלם שם) וראה בתוספות זבחים צ"ה. ד"ה אלא.

אמנם ראיתי לבעל ערוך השלם בערך הנ"ל שכתב: »דופי... כמו דופן והנו"ן נשמטת«. וסיים »וכן מצאתי בר"ש כלים פ"ב מ"ג מפורש וחביות דפונה בזה"ל והחביות טמונה בארץ עשויה דופין לשוליו«. אבל בר"ש שלפני כתיב »דופן לשוליו«.

ומה שהקשה ד»על לשון »דופנו« אינו נופל הלשון »מידי« — הנה מצאתי בדקדוקי סופרים שם הגירסא מכ"י א"פ »מדפנו« וכ"ה בראב"ן פסחים (הוצ׳ ם.־שאָמלוי דף ק"ח). וא"ש.

ב) בברכות טז: »ת"ר אין קורין אבות אלא לג׳... עד הכא חשיבי טפי לא חשיבי«. ונראה לי שלזה כיון רש"י בפרשת וארא בד"ה »וארא, אל האבות«. כלומר שרק אברהם יצחק ויעקב נקראין »אבות« מחמת חשיבתן שנזכר באותה פרשה עכ"ל.

כבר רמזתי על גמרא דברכות — באוצר־החיים תרצ"ב ע׳ 62 — כי מצאנו

כינוי אבות גם על אנשים אחרים, ראה מכילתא בא, ובאהד"נ פ"י נו"ב ובפירש בקרא »בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרים (דברים י' כ"ב) אולם הנוסחא האמיתית היא במסכת שמחות פ"א הי"ד »אין קורין לאבות אבינו אלא לשלשה אבות ולא לאמהות אמנו אלא לארבע אמהות«. כי הכנוי »אבינו, אמנו, לא מצינו רק על אברהם יצחק ויעקב וארבע אמהות.

אבל בר מן דין, על דברי רש"י בפרשת וארא שם, לאו רבינו רש"י חתים עליהו. כי ברמב"ן על התורה וארא שם הביא »לשון רש"י... וארא אל אברהם וגו' באל שדי הבטחתי' הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי וכו'«. ואפשר שהיה כתוב בפירש"י »וארא. אל »א ב' וגו' והוא ר"ת של »אברהם« והמעתיק או המדפיס שכל את ידו למלא את החסרון וחשב שהוא ר"ת »אבות« והשמיט את »וגו'« שהוא לדעתו שלא לצורך.

ג) תוס' חגיגה כב. ד"ה כמאן מקבלין סהדותא מע"ה כר"י. הר"א אומר דקיי"ל כר"י וכו' אע"ג דאמרינן בברכות דף מ"ז: »אין מזמנין על ע"ה וגם רב מנשיא בר תחליפא לא רצה לזמן עליהם«. ובאמת איתא בברכות שם »רמי בר חמי לא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא«? עכ"ל.

כבר הרגיש בזה בהגהות מהרש"ש לחגיגה שם ותיקן בתוספות: »וגם רב מנשיא בר תחליפא לא רצה רמי בר חמא לזמן עליו«. כמו"ש בגמרא ברכות שם.

ד) כתובות טו: רש"י ד"ה »קליות. כשהשבולין לחין מייבשין אותן בתנור והן קליות ומתוקין לעולם«. ובפסחים יא. כתב רש"י בד"ה »מקלי ואילך. לאחר שנתיבש בתנור אין ראוי לאכול«. וימחול לעיין בפירש"י לשמואל-ב, יז, כח ד"ה וקלי ושם יתורץ. עכ"ל.

דברי רש"י בפסחים בכל אופן צרוכים באור, דקרא מפורש הוא »ויצבט לה קלי ותאכל« (רות ב, יד) ודוד הביא לאחיו במדבר »איפת הקליא« (ש"א יז, יז) ואביגיל הביאה לדוד »חמש סאים קליות« (ש"א כה, יח) א"כ ראוי הוא לאכילה?

על כן נראה לי לקיים הגירסא של הכ"י ב' בפסחים »קמח קלי«. וכ"ה בתוס' רי"ד שכ"ה בספרים. וכ"ה במנחות סו: סח. ועניננו, קמח עשוי מהשבולין שנתייבשו בתנור. ולפי"ז נאמר, כי רק השבולין לחין המייבשין בתנור והן קליות מתוקין לעולם ונאכלין, — אבל הקמח העשוי מהן אין ראוי לאכול. והשוה גירסת השיטה מקובצת ברש"י מנחות שם ד"ה »קמח קלי תנן, דאין ראוין לאכילה (קמח) כעין קמח שלנו, קלי קמח הבא מתבואה שנתייבשה בתנור«. יא"ש.

הומננה ג' כסליו תרצ"ג. בכל הכבוד וברכת התורה

הרב חיים יהודה עהרענרייך

תשובה.

קראתי באוצה"ח תרצ"ב עמוד 146—148 את המאמר »תיקון לתיקון« *) באשר השב הכותב נ"י לקיים הגירסא »בלא יו"ח« בפי' רש"י קידושין סב, א, ד"ה הנקי וכו'. מוכרח אני לומר שלא אוכל לראות בדברי הכותב הנ"ל מילתא

*) **תיקון הדפוס**: צ"ל שם: „באוצה"ח תרצ"ב" תחת „תרצ"ח".

דתתקבל כי אידי דחביבא לי׳ חידושו לא שת לבו לראות שעל יסוד רעוע בנה בנינו ולא תקע יתדו במקום נאמן והלכך לא יוכל לעמוד ברוח הבחינה כמו שיתבאר בסמוך.

מהותו של יסוד בנינו מצוין כלל א׳ וכלל ב׳, ובשלמא מה שכתב כלל א׳ אין לי להשיב עליו כלום, אך לא ארע לאיזה צורך האריך להביא במה הגמין שה׳ יח׳ מתחלפין הלא דבר ידוע הוא, ומשום שיש לו ענין להא דקמן כבר הזכרתיו במאמרי בלשון קצרה, אבל מש״כ כלל ב׳ דממילתי׳ דר׳ יוחנן »כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשית לו זיר לא זכה זרה הימנו« איכא למידק »שאילו כיון הכתוב אך לכתר הוה צריך להיות הכתיב מלא יו״ד«. אינו נכון ישהרי לאו ארחי׳ דקרא לציין ניקוד הצירי ביו״ד, רק בקצת מקומות מצינו במקרא הצירי מצוין ביו״ד, כגון לך הביא העיר (שמואל־א׳ כ׳ מ׳) וכן כי אתה נירי ה׳ (שם כ״ב כ״ח) וכי״ב, וגם התם ודאי לא כדי לציין כתיב הך יו״ד אלא משום רמז דרמיזא בה כאשר יתבאר בסמוך אבל הא דאיתא במ׳מרי׳ דר׳ יוחנן כתיב זר וקרינן זיר לפי ארחי׳ דתלמודא כתיב התם זיר ביו״ד לא לפי ארחי׳ דקרא, וראי׳ לדבר בש״ר איתא למה נכתבים זר ונקראים זר וכו׳ וכן בתנחומא ויקהל סי׳ ח׳ איתא ולמה כתוב זר וקורין זר, נקטו ארחי׳ דקרא שלא מצוין הצירי ביו״ד, כי לא, מדלא כתיב זיר ביו״ד קדייק ר׳ יוחנן דרמיזא בלשון הכתוב אם לא זכה זרה הימנו אלא מדלא נקט הכתוב לשון כתר או עטרה.

וע״ד הרמיזים דרמיזי ביו״ד יתרה דבהני תרי קראי אשר הזכרתי לעיל הנה לדעתי טעמו של דבר דכתיב יו״ד יתרה במלת הביא כי יהונתן קרא אחרי הנער מהרה חושה אל תעמוד וכשנתן לו אח״כ את כליו אמר לו לך הבא העיר כלומר שימהר יחיש מעשהו להביא אותם העיר, כן אמר לו כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו בסתר פנים בפנים כמו שפי׳ רד״ק ד״ה להעבירו וכן עשה הנער והך מהירות רמיזא ביו״ד שבמלת הביא כלומר לא התמהמה הנער אלא כאשר שמע מפי יהונתן שמצוה אותו, לך הבא העיר, תכף הביא אותם שמה, מיד, כמעט באותו רגע ממש כאשר שמע מצות אדוניו פנה עד מהרה לרוץ ולעשות מה שצוהו.

וע״ד היו״ד יתרה שבמלת נירי נ״ב שיש לראות הרמז דרמיזא בה לפי דברי דוד המלך ע״ה במזמור קכ״ט רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם, כי על דרך משל לשון חרישה הוא ענין מחשבת און כדכתיב אל תחריש על רעך רעה וכי״ב, והגם שבצרות ישראל מדבר במזמור הנ״ל כמפורש יאמר נא ישראל על עצמו נמי הוה דוד מצי למימר רבת צררוני מנעורי על גבי חרשו חורשים כדכתיב כי עליו שאול מחריש הרעה ובדברי השירה אשר דיבר ביום הציל ה׳ אותי מכף כל אויביו ומיד שאול אמר נחלי בליעל ביעתוהו וחבלי שאול סבבוהו וה׳ הי׳ מגנו וקרן ישעו ויצילהו מאויבי עז ומשונאיו כי אמצו ממנו, הרי יוצדק לומר שאויבו ושונאיו חורשי ראה חרשו על גביו וכמה פעמים אימה וחרשה גדולה נפלה עליו אבל ה׳ הוציא למרחב אותו, וזהו שאומר אח״כ »כי אתה נירי ה׳ וה׳ יגי׳ חשכי« כי ניר בניקוד חירק חרישה משמע כמו בלשון נירו לכם ניר הרי בלשון כי אתה נירי ה׳ רצה לומר בישיעתך ה׳ נירי (היינו חרישה שחרשו אויבי על גבי) נהפך לנרי וחשך צרותי לנוגה לי.

והשתא דאתית להכי נסתר כללא דכייל »שבמקום שהכתיב בא למעט אז

הכתיב מלא יו"ד« כי הגם שלפי הדרשה בתנחומא בהעלתך סי' ג' ביו"ד יתירה שבמלת תיעשה נתמעטה משמעות תעשה, ברור מיהו שביו"ד יתרה דבתרי מלין הנ"ל ההיינו מלת הביא ומלת ניריי לא רמיזא שום מיעוטא, ולא עוד אלא אם כנים דברי בפירוש טעמן אדרב' ריבויא דטעמא אחרינא רמיזא בהו.

וכן ליכא יסוד גם לכללא דכייל שבמקום שהכתוב בא לרבות אז הכתיב חסר יוד כדמוכח מהא דכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד ודרשינן הך חסרון דלריבויא לא תענה על רב אתא כלומר לא תחלוק על מופלא שבב"ד. כי למשל אשאלה איזה ריבויא רמיזא בהא דכל צדיקים שבפ' סדום אחר הקו"ף חסר יו"ד כתיב? במ"ר כבר דרש להך חסרון כהאי גוונא »הקב"ה אומר הלואי צדיקים דהא אינם אלא צדיקים נכלי דאמר רבי יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב« עכ"ל, נ"ב דהכי פירושו לפי דברי הקב"ה וכן לפי מילתי' דר' יוחנן רק לפי ערך שאר אנשי סדם שהיו רשעים גמורים אפשר לכנות כל או"א מאותן חמשים איש בשם צדיקם אבל לשם צדיקים סתמא אינם ראויים כי צדיקים נכלי הם, ואברהם בכל זאת הי' מהפך בזכותם כי אמר אדרב' יש ללמד עליהם זכות שלא למדו ממעשיהם של רשעים אשר בקרבם היו יושבים אלא היו עומדים בצדקם, נמצינו למדין כי לפי הא דאמר הקב"ה אינם אלא צדיקים נכלי וכן לפי מילתי' דר' יוחנן צדיקם כתיב הא דחסר יו"ד אחר הקו"ף לא לריבויא אלא אדרב' למיעוטא אתא שאינם ראויים לשם צדיקים סתמא אלא לשם צדיקם, אבל לא אכחיד תחת לשוני כי לאידך גיסא איכא למימר נמי דחסרון היו"ד אתא לריבויא היינו לפי דברי אברהם שהי' מהפך בזכותם ולפי תשובת רחמנא אליו לו יהי כדברך אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר כלומר אפילו אם אינם ראויים לשם צדיקים סתמא אבל כל או"א מהם הוא מיהו צדיקם לפי ערכם של שאר יושבי סדם ונשאתי לכל העיר בעבורם. — ולמשל רק עוד אחת אשאלה איזה ריבויא או מיעוטא יש למצא בהא דכתיב עד מלאת הימם חסר יו"ד, אע"ג דבשאר דוכתי שבכל התורה כולה כתיב ימים מלא יו"ד כמשפט? אני בעניי לא אדע מאי טעמא דהך יו"ד חסרה, אבל תנוח דעתי כי לבי אומר לי אטו כולהו חדא מחיתא מחתינהו אלא היכא דידעינן פנים מסבירות ליו"ד חסרה דרשינן לה היכא דלא ידעינן שבקינן לה ואמרינן אלי' עתיד לדורשה.

והנה אחרי הקדמה שלו בענין יו"ד יתרה ויו"ד חסרה שנאמרה בטעות כמו שהוכחתי לעיל בא החכם הכותב לדיוקא דדי' דשפיר יש לקיים הגירסא »בלא יו"ד« בפירוש רש"י וכתב: אלמלי רצה הכתוב למעט הוה הכתיב הינקי מלא יו"ד אולם מאחר שהכתיב הוא הנקי בלא יו"ד יכול אתה לקרא חנקי בחירק בבנין קל או בפתח בבנין הכבד כלומר חנקי את עצמך. וזהו שכתב רש"י חנקי כתיב בלא יו"ד ושמעינן מנה תרתי, זהו תוכן דבריו כמעט בלשונו ממש אלא לאהבת הקיצור השמטתי מני' מה שהאריך בלא צורך, ונוראות נפליתי על דבריו שהרי אין הנידן דומה לראי' לא לראי' משינוי הכתב ע"י יו"ד יתרה במלת תיעשה ולא לשינוי הכתב ע"י יו"ד חסרה במלת רב, כי הצד השוה בשני שינויים אלה שע"י שינוי הכתב לא תקולקל הבנת המלה אלא תיעשה ביו"ד יתרה תיעשה מעצמה משמע כי הגם תעשה בלא יו"ד נמי הוה משמע שלא משה יעשה אותה אלא ע"י אחר תעשה היינו ע"י בצלאל, אכן להא לא הוה צריכא לן ניקודו של נפעל התי"ו בצירי והעי"ן בקמץ כמו שנמסר לנו מסיני שהרי בפירוש אמר ה' אל משה ראה קראתי בשם

בצלאל בן אורי וכו׳ וכן כתיב ויקרא משה אל בצלאל וכו׳ ויעש את המנורה, נמצינו למדין דאלו הוה הכתוב משתמש בניקודו של בנין קל והוה קרינן מקשה תעשה המנורה אפי׳ הכי לא הוו תרי קראי דסתרי הדדי שהרי כבר א״ר אבהו כל המעשה את חברו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה שנאמר את מטך אשר הכית בו את היאור (סנהדרין צ״ט ע״ב) להכי דקדק הכתיב לכתוב תיעשה ביו״ד דאילו כתוב תעשה בלא יו״ד היה מקום למטעי ולקרוא תעשה אע״פ שעל פי ה׳ אמר משה אל בצלאל שיעשה אותה אבל השתא דכתיב תיעשה ביו״ד משמע שמעצמה תיעשה על דרך נס וכל מעשהו של בצלאל לא הי׳ אלא הא דהשליך ככר זהב טהור אל תוך האש, וכן ע״י שחסרה היו״ד במלת רב לא תקולקל ההבנה הפשוטה של המלה שהרי לפי הקבלה שבידינו מסיני קריאת הרי״ש של רב בחירק דומיא למלת צדיקם שקריאת הקו״ף בחירק אע״ג דחסרה היו״ד וכן למלת הימם שקריאת המ״ם בחירק אע״ג דחסרה היו״ד, אבל עכ״פ כיון שחסרה היו״ד במלת רב שלא כמנהג רמיזא בהך חסרון גם משמעות לא תענה על רב היינו על המופלא שבב״ד כאילו הוה הרי״ש מנוקדת בפתח, אבל תמיהני מאד איך עלה על דעת החכם הנ״ל לומר אלמלי רצה הכתוב למעט הוה הכתיב הינקי מלא ביו״ד הלא הינקי ביו״ד הוא משולל הבנה כי בנפעל צריכה האות הראשונה של שרש הפעל להיות דגושה, והכלל בידנו שאחר תנועה גדולה אי אפשר להדגישה כידוע, וגם אין לדמות הענין עם תיעשה שהתי״ו מנוקדת בצירי דשאני התם כי הואיל והעי״ן היא אות הגרון שלא מקבלת דגש יש להאריך התנועה הקטנה שלפני׳ לתשלום הדגש משא״כ בנו״ן שמקבלת דגש אי אפשר להאריך התנועה הקטנה שלפני׳. וכן במה שכתב אח״כ »אולם מאחר שהכתיב הוא הנקי בלא יו״ד יכול אתה לקרא חנקי בחירק בקל או לקרא חנקי בפתח בכבד כלומר חנקי עצמך«, האהבה לקיים בפירוש רש״י הגירסא »בלא יו״ד« אשר לדעתי גירסא משובשת היא קלקלה לו השורה דקסבר למידרש מרגניתא ודרש חספא, כי שתי תשובות בדבר חדא הלא אינו דומה כלל להא דדרשי לא תענה על רב לא תחלוק על מופלא שבב״ה, כי כן דייקו מדכתיב רב שלא כנהוג בלא יו״ד משא״כ במלת הנקי שהרי הא דלית כאן יו״ד אחר הה״י הוא כמשפט הלשון וכדפרישית לעיל וא״כ מהיכא תיתי לומר דאיכא למידק מנה ריבויא לדרשה אחרינא? ועוד חנקי בחירק או בפתח חנקי את אדם אחר משמע דאילו על עצמה קאי אז צריך לומר החנקי בבנין נפעל כמו ויחנק דכתיב באחיתופל או צריך לומר בפירוש את עצמך כמו ב״ק מ״ז ע״ב חנק את עצמו וכן שבת נ״ז ע״ב חונקת את עצמה.

הנה אחרי הדברים והאמת האלה אקוה שהחכם הכותב יהי׳ מודה על האמת דבהא דקסבר שלפי ביאורו שפיר יש לקיים הגירסא »בלא יו״ד« בפירוש רש״י ולא עוד אלא לפי גירסא זו דברי רש״י נהירים בהירים וברורים טעות הוא בידו, כי לא נמלט ממצודת השגיאה הפרוסה על כל אדם כדכתיב שגיאות מי יבין, וינענע לי בראשו, אם אומר צריכים אנו להיות זריזין לחדא שלא לתלות ח״ו בוקי סריקי בדברי רש״י ז״ל אשר מהם אנו חיים.

והנה עד עתה גם ממקום אחר לא ראיתי ולא שמעתי מילתא דתתקבל לקיים הגירסא »בלא יו״ד« בפירוש רש״י, על כן אני על משמרתי אעמודה שגירסא משובשת היא וצ״ל »בלא ה״י« וכדפרישית מדלא כתיב תנקי אלא הנקי י״ל דרמיזא בהך לישנא ע״י חילוף ה׳ בח׳ גם לשון חנקי בהפלת הה״י שאינה מן השרש בראש

התבה כמו שמצינו כי״ב אפילו במקרא בכמה דוכתי כגון לראות במקום להראות שמות ל״ד כ״ה, דברים ל״א י״א, ישעי׳ א׳ י״ב וכן בפ׳ סוטה לצבות במקום להצבות ולנפיל במקום ולהנפיל.

אכן נפשי יודעת מאד שעדיין יש מקום לטעון דבהני לישני דקרא לא מצינו השמטת הה״י אלא אחר למ״ד שבראש התבה אבל שהשמיט הכתוב בראש התבה את הה״י אפי׳ היכא שאינה מן השרש זה לא מצינו בשום דוכתא במקרא, ועוד בהני לשונות שבמקרא שחסרה בהן הה״י אחר הלמ״ד שבראש התבה איכא מיהו רמז להה״י חסרה בניקוד צירי או פתח של למ״ד בראש התבה דהיינו ניקודה של ה״י אם לא חסרה משא״כ בלשון חנקי שאין שום רמז לה״י שחסרה בראש התבה, ובאמת מהאי טעמא הי׳ לבי מהסס קצת בפירושי, אבל עתה האיר ה׳ את עיני לראות שגם לקושיא זו יש למצא פירוקא בפשיטות היינו לפי הכלל שבידנו אמר פלוני אמר פלוני, אמר פ׳ מה ששמע מפי רבו פ׳, משמע הרי לפי הא דאיתא ברכות כ״ט אמר ר׳ תנחום אמר רבי אסי וכו׳ ר׳ תנחום תלמידו של ר׳ אסי הי׳ שהי׳ מכהני חשיבי דארץ ישראל (גטין נ״ט ע״ב) ולפ״ז מסתברא שהמקשן לאשר על קושיתו אלא לר״מ חנקי מיבעי לי׳ השיב ר״ת הנקי כתיב ירושלמי הי׳ שנהגו לדבר בלישנא קלילא כדאיתא ב״ק ו׳ ע״ב חב המזיק חייב המזיק מיבעי לי׳. אמר רב יהודה אמר רב האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא, ואם האי תנא ירושלמי השמיט את יו״ד מן השרש כש״כ שאין לתמוה על המקשן ירושלמי שהשמיט מן לשון החנקי את ה״י שאינה מן השרש, ור׳ תנחום השיב הנקי כתיב כלומר להכי לא כתיב תנקי אלא הנקי כי תפסה תורה לישנא האית בה רמז ללישנא קלילא דבני אדם שבירושלם קרתא דשופריא היינו ללשון חנקי במקום החנקי ודו״ק, כנ״ב נכון וברור בס״ד כי לפי ביאורי זה נתפשטו הקמטין הכל על מקומו יבא בשלים.

ה״ק שלמה פישער

אמר העורך: ידידי ידיד נאמן הרב הגאון הגדול המפורסם מהר״ש פישער ז״ל אבד״ק ק״ב ברומניה שלח אלי תשובתו זו איזה ימים לפני פטירתו, ומסבות טכניות לא עלה בידי לקבעה בירחוני. ואתו הסליחה. בקדוב אקוה אי״ה לתת לפני קוראי ירחוני מאמר הערכה על גדלותו בתורה וחכמה וסקירה מעבודתו הספרותית.

בתי־סופרים.

(לתולדות ה״ישיבה״ הגדולה לבית ה״סופרים״ בפרסבורג).

ד.

תלמידי ישיבת פרסברג בירושלים.

א) הרב ר׳ מרדכי שלאנק. תלמיד רמ״ס. הדפיס בהסכמת רבו חדישי הריטב״א למסכת עבודה זרה, באובן תקפ״ד. היה רב בעיר שלנק הנקראת היום שנלנקה בגרמניה. ועל העמוד בביהמ״ד שם כתוב: »לזכרון מורנו ורבנו הרב ר׳ מרדכי שהיה רב בפה, ועלה להשתקע בירושלים«. ועל מצבתו כתוב: הרב הזקן

שעסק בתורה יומם ולילה, מוה"ר מרדכי שלאנק בהרב מו"ה שלמה ז"ל, נלש"מ ביום ער"ח אלול שנת תרכ"א לפ"ק תנצב"ה«. (ח"מ ח"ט דף ט"ז ע"א כ').

כ) הרב ר' חיים יוחנן צבי הירש. בנו של הקדום. נולד תקע"ה בעיר שנלנק בפוזין. ובשנת תקצ"ח עלה לארץ עם חותנו הרב ר' דוד טבלי ברלין, ומלבד שקידתו על התורה ועבודה בקדושה וטהרה, עסק בבנין הארץ ויהי מראשי המיסדים את הת"ת, והישיבה עץ חיים, בקור חולים הוספיטאל, ובתי מחסה. ומצבתו: »הרב הג' המובהק, איש ירושלים, גבאי דח"ק, שקדן בתורה, צדיק ועניו בנש"ק מו"ה חיים יוחנן צבי הירש בהרב מרדכי שלאנק ז"ל, תלמיד הגאון חתם סופר ז"ל, נלב"ע ביום שב"ק י"ב תמוז ש' תרמ"ד«. (ח"מ ח"ט דף ט"ז ע"ב, י"ט). ונקבר אצל קבר אביו.

ג) »הרב הג' הצדיק י"א, מו"ה יונה ליב מפרעסבורג בה"ר יהודה ז"ל, תלמידו של בעל החתם סופר. בן כ' עלה לאה"ק במס"נ, וישב בה כחמישים שנה, ושקד על התוה"ע ויראת ה'. נפטר א' דר"ח אייר תרמ"ו«. (מלשון מצבתו בח"מ ח"ז שורה ז' ז').

ד) הרב ר' משה סג"ל המבורגר. הרב הג' המפורסם משה סג"ל המבוהגר, מנאויאמיכטה (עיר חדש) באונגרן תלמיד הגאון החתם סופר ז"ל, עלה לירושלים עם כל בני ביתו בירח אב תרט"ז, ויעמוד בראש כולל האונגרין אשר בירושלים ונזכר דבר עליתו ברוב ענין ב»ירושלימה« של פרינקל צד 263. מצואתו יש להכיר אהבתו העצומה לא"י. וחדושים רבים ממנו נשארו ביד בניו בכ"י. נפטר זקן ושבע ימים בן פ"ז שנים ביום ג' כסליו תרמ"ח. וקברו על יד קבר הגאון רמ"א אויערבאך. ולא חרתו שום תואר על מצבו, על פי צואתו (עיין ח"מ ח"ז שורה כ' ט"ו).

ה) הרב ר' שמעון דייטש. הרב המאוה"ג המפורסם, מו"ה שמעון דייטש מאונגרן, ראש משפחת דייטש־האונגרית בירושלים, היה מתלמידי החתם סופר. ועוד בילדותו אוה ירושלים למושב לו ושקד על דלתי תורת ה', ועשה צדקה בעמיו, נפטר ט' שבט תרל"ח, וכל יושבי ירושלים נהו וספדו עליו ועשוה לו כבוד גדול. (מדברי ההערכה ב»יהודה וירושלים« שבט תרל"ח) הוא שמש בדיינות בבית דינו של מהרי"ל דיסקין ז"ל יחד עם הגאון רי"ל ז"ל והגאון רי"ח זאָנענפעלד ז"ל. בד"צ זה היה קיים רק שני חדשים, ואח"כ התפטרו ונמנו דיינים אחרים במקומם.

ביבליוגרפיה. פרומקין-ריבלין, תולדות חכמי ירושלים ח"ג עמוד 256, 260, מלואים ע' 72, 73 — תח"י שם ע' 266 מלואים ע' 76 — תח"י עמוד 270 — תח"י עמוד 273, מלואים ע' 78-79.

הרב חיים יהודה עהרענרייך

על המוגמר. וכאדם הדואג על העתיד מהר לגמור את מלאכתו —— ועל כן עלה החלק הזה בכמותו על כל החלקים הראשונים.

בחלק זה תפסו מקום י"ב פרקים האחרונים, בצירף מקצת דברים מחופת אליהו רבה, אור עולם, אור גדול, גדול השלום, תשובת הר"ר מאיר בענין הזיווגים, דברים שמנו חכמים במנין, ומדרש הנעלם. גם לחלק זה הקדים ענעלאָו מבוא גדול (חבל, בלשון אנגלית) שבו הוא ממשיך את חקירותיו על הספר, על המדרשים המובאים בו ועל היחס שבין ספרו לשאר ספרים בני גילו. לספר עצמו ציין הערות ומראי מקומות לספרות התלמודית והמדרשית וגם לספרות הפוסקים, ובסופו נתן מפתחות לכל החומר העשיר הנמצא בו.

על חשיבתו של הספר בכלל ועל עבודתו הענקית של ענעלאָו בפרט כבר דברנו במאמרנו הקודמים על החלקים הראשונים וכמעשהו בראשונים כך מעשהו בחלק האחרון הזה. בספר מנורת המאור לאלנקאוה ימצאו חוקרי מעינינו עד היום, והן בשנוי הנוסחאות המובאים בו. וההערות והמראי מקומות של ענעלאָו מוליכים את הלומד בו להמקורות אשר משם נבעו מעינות האלו. אמנם בספר זה יתענגו לא לבד בעלי ההלכה והאגדה יחד — כי אם גם כל קורא פשוט.

ראוי הוא רבי ענעלאָו לכל התהלות והתשבחות בעד מתנתו החשובה שנתן לעמו — וזכות הוא לו שהדליק את המאור הגדול של נרות אלנקאוה במנורה טהורה, נאה ונהדרה.

צר לי מאוד כי מחוסר מקום (כלומר, מחוסר הוצאת הדפוס) אי־אפשר לי להאריך בפרטות על מבואו והערותיו — אקוה כאשר ירחיב ה' את גבול ירחוני לחזור על משנה זו. בכ"ז לא אמנע לכבוד »הסיום« להעיר על איזה מקומות בספר זה.

לע' 11 ש' 8 בירו' לפנינו »מסבב«, ראה שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרס"ג. לע' 41 ש' 8 »שאם מת וגולה כו'« ליתא בגמרא. וכ"כ הרמב"ם הל' איסורי ביאה פכ"א הל"ב. — לע' 249 ש' 18 לא אדע איך מפרש הת"י »ותפשתי־ואחלל«. — לע' 350 ש' 20 ראה בגמרא שם וברשב"ם ד"ה וקריא וכו'. — לע' 357 ש' 7 »פעם ראשונה ושנייה ושלישית וכו'« ראה במראה פנים לירושלמי בבא קמא פ"ח ה"י וברמב"ם הל' חובל פ"ה ה"י. — לע' 369 ש' 1 לא אדע מנ"ל ד»פטטיא דאורייתא« היא »תיקון מחיתו«? — לע' 598 ש' 11 צ"ב. וראה בגליון הש"ס שם וכ"כ במהרש"ל שם »דאל"כ במה הוי עניים מתפרנסים שאין להם עבודת השדה וכרמים«. — לע' 603 ש' 1 בגמרא לפנינו ליתא שם, ואינני אדע מה ענין זה »כוש מהלך וכו'« לכאן?

הרב חיים יהודה עהרענרייך

The Battle for the Sabbath at Geneva, By the Chief Rabbi Dr. J. A. Hertz 1932 26 עמודים 4^0. (עם תמונות)

הרב הראשי באנגליה מתאר לפנינו נפתולי אלקים אשר נפתלו יראי־ד' שומרי החומות נגד »מתקני־הלוח« אשר חפצו לשנות »סדרי־בראשית« לגזול לשבת את קביעותה מן בריאת העולם והלאה. בראש הקמים »לעזרת ד' בגבורים« עמד הרב הראשי, ובחכמתו וגם בהשפעת משרתו הועיל להגן על יום השבת »לפני השרים והעמים« אשר התאספו בגיניבה.

מדבריו נודע לנו כי גדולי עשירי אמריקה אשר להם יד ושם בשוק הכסף וכמסחר וכתעשיה הניעו תנועה עזה לשנות את ה»לוח« הנוכחי, אשר אין בו התאם בין חדשי־החמה ובין סדר השבועות. ובשנת תרפ"ג הצליח בידם לפעול על »ועדת המרוץ« אשר »לחבר הלאומים« בגינף, כי ימנו ועדה מיחדת על »חקירת התקונים בלוח«, כמעט כל חברי הועד היו מן חובבי התקון. אל הועדה הזאת הגיעו 183 הצעות איך לתקן. דעת הועדה נטתה אל »תכנית השלש־עשר«, לאמור: השנה תצטרף מן י"ג חדשים, לכל חדש 28 יום הם ד' שבועות ס"ה 364 ימים. היום האחרון ה365 לא יבוא במספר השבועות והימים, כי אם יהיה »יום ריק« ובסדר הזה, הנה השבת לא יתאים אל »שבת בראשית«. כי אם יחליף את מקומו משבוע לשבוע ומשנה לשנה.

הרב הראשי היה מן הראשונים אשר נודעה לו המזמה הזאת. וירם קולו כשופר להגן על »שבת בראשית«. מיד נלוו אליו אגדות הרבנים אשר באמריקה, ואח"כ קהלות אירופה רבניה ומנהיגיה. הרב הראשי הצליח לרכז סביבו כל הקהלות והאגדות בלי הבדל, לכל יאמרו, הנה רק »היהודים הבטלנים« מחזיקים בנושנות הם המתנגדים, אבל »ישראל זעירא« המתקדמים ונכבדים בחברת הגוים לא יתנגדו לתקון. וכאשר באו שלוח עם־ישראל לפני הועדה הנזכרה בשנות תרפ"ו ותרצ"ב ובראשם הרב הראשי הרץ, אזי נוכחו צירי ארבעים ושתים ממלכות, כי אין הבדל בין הכנסיות אשר קימות בעם היהודי, כלם מאנים הם לשנות מ»סדרי שבת בראשית«. מלבד האחדות הזאת, גם דברי הרב הראשי פעלו פעלה אדירה, כי השכיל להסביר לגדולי אומות העולם, אשר השבת ע"י קביעותה המתמידה משנות אלפים מעוררת היא רגש־הכבוד ורגש־הקדושה באיש היהודי, ופועלת עליו פעולה נפשית אין ערוך אליה. שבת עוברת ומחליפה שבתה מיום אל יום לא תוכל להתעצם בקדושתה! לימין הרב־הראשי הרץ עמדו הרב־הראשי לוי, פריש, דר. חיימזון מאמריקה, הרב פירסט מוינה, הרב ליוונשטיין מצירך, ד"ר כהן מן ה»אגודה«.

צר לנו מאד כי הספר נכתב בשפה האנגלית, הבה נקוה, כי הרב הראשי ישתדל להוציא את הספר גם בשפתנו הקדושה, למען תת חצים ביד בני הנעורים להלחם מלחמת ד' בעד השבת גם בשנים העתידות. בספר נזכרו טענות חובבי־התקון והכחשת הטענות, וגם הערות מחכמות ונמוקים מספיקים להגן על »שבת בראשית« היא שבת קדשנו....

Opening Adress By The Chief-Rabbi (Dr. J. H. Hertz) London 1932. 26 עמודים 8°.

בכל שנה רגילים מורי־הדת היהודים אשר בארץ אנגליה להכנס ולטכס עצות בדבר התורה והתושיה. בשנה הזאת נשא לפניהם הרב־הראשי ד"ר הרץ נאום מלא תוכן. בו דבר »על העבר, ההוה וגם על העתיד«.

הרב הראשי עורר את הנאספים להשתדל בבקיאות בתנ"ך, בשפת קדשנו, בספרי דרוש וחקירה של גדולי הקדמונים ז"ל, וסים באווי »להגדיל תורה ולהאדירה«.

ש. ה. מיללר

ספרים שנתקבלו במערכת

(מאמרי־בקרת ורשימות ביבליוגרפיות על הספרים הנזכרים במדור הזה יתפרסמו אי״ה בחוברות הבעל״ט).

ספר **ברכה משולשת** חלק ראשון. ומשם יפרד לשלשה, ושם האחד דורש טוב כולל דרשות ע״ס בראשית, ושם השני פלפולא חריפתא חידושים על סוגי׳ הש״ס, ואחרון חביב תוכו רצוף אהבה חידו״ת מה שהשכתי לידידים ולחברים המקשיבים לקולי... שלמה זלמן פריעדמאנן אב״ק טענקע והגליל. דפוס רובינשטיין גראסוואַרדיין. תרצ״ג. להשיגו

Rabbi I Friedman Tinca. Jud. Behor Romania.

ספר **כל דאמר רחמנא** פירש על כל מאמרי הש״ס המתחילים במלת »כל«. ה״ק אהרן צבי גראָס אבדק״ק פאמאז והגלילות... חלק ראשון. בודאפעשט תרצ״ב בדפוס מ־ז קאטצבורג. להשיגו:

Rabbin Grosz Nándor Pomaz Pest m, Hungaria

ספר **פירורי לחם** כולל חידושי אגדה עה״ת נ״ך ואגדות הש״ס לנשואין לברית מילה ולשאר מאורעות החיים עפ״י מוסר ודרוש, וכן הספדים על איזו צדיקים וגאונים נ״ע אשר אנשיל יהודה מיללער אבדק״ק פעטראשזעני והגליל. בדפוס א־י פריעדמאנן דעווא (רומניה). להשיגו:

Friedmaun I. Tipograf Margitta Romania.

ספר **תורת משה** מהדורא רביעאי הנקרא חתם סופר על התורה פרד״ס על חח״ת מרבנו משה ספרא רבא, גאון ישראל וקדושו, .. מוהר״ר משה סופר זצוק״ל בעמ״ח תשובות חתם סופר זי״ע. בדפוס צאָבעל בודאפעשט תפר״ת.

ספר **התעוררות תשובה** חלק שלישי. עניני שאלות ותשובות ופלפולים וביאורים על כמה סוגיות הש״ס. בדפוס צאָבעל בודאפעשט תרפ״ח. להשיגם:

Rabbin Simon Schreiber Eger Hungaria.

חנוך אלבעק: **נוסחות במשנה של האמוראים...** וינא תרצ״ג.

ספר **זכרון יוסף צבי** הערות על שלחן ערוך אורח חיים מאת אליעזר... ממשפחת דיננער רב בקהל יראים וחונה פה ק״ק קולוניא. בדפוס קאטצבורג בערלין. בשנת יוסף צבי הלוי דיננער לפ״ק. להשיגו:

Rabbiner Dr. Dünner Cöln a. Rh Moltke Str. Deutschland.

כתר מלכות שאלות ותשובות בחזקת הרבנות.. ה״ק יואל כ״ץ אבד״ק ערדער והגליל תרצ״ג. להשיגו:

Rabbin Katz I. Erdőd, Júd Satumare Romania.

שבעים שנה לעתונות הישראלית בארץ־ישראל חוברת ביבליוגרפית הכוללת אלף מאה ושלשה עשר שמות של כתבי העת שהופיעו בא״י מאדר תרכ״ג עד אדר תרצ״ג. ערוכה ע״י זלמן פבזנר. הוצאה לתערוכת העתונות שתתקיים בתל־אביב בי״א — כ״ו ניסן ה׳תרצ״ב. להשיגו: זלמן פבזנר תל־אביב ת.ד. 701:

אוצר הגאונים תשובות גאוני בבל ופירושיהם על פי סדר התלמוד. כרך חמישי. מסכת מגילה, תעניות וראש השנה. ערוך ע״י ד״ר ב. מ. לוין ירושלים תרצ״ג. חברה להוצאת ספרים על יד האוניברסיטה העברית.

ספר **פסקי אליהו** חלק רביעי קונטרס היתר ואיסור מקץ עשר; חקירות עמוקות חריפות ובקיאות והרבה חידושי דינים להלכה ולמעשה בעניני אה״ע אישות וחדרג״מ״ה. מאת אא״מ הנשר הגדול שר התורה אספקלריא המאירה אליהו פוסק ז״ל..הוצאתי לאור בנו ותלמידו הילל פוסק אבד״ק טטרבונר (בסרביה). דפוס ווייעדער סעאיני. תרצ״ג. להשיגו:

Rabbin Poísik H. Tatarbunar Románia.

Magyar Zsidó Szemle 49 évfolyam 1—8 szám 1932, Budapest.

The Jewisch Utopia By Micháel Higger Ph. D. 1932.

קובץ מפרשי התורה העורך צבי מאשקאָוויטש מארגרעטען (רומניה) מחירו לשנה 1 דאָללאַר. הכתבת:

Moskovits Herman, Marghita (Romania

פרס גדול לחותמי „אוצר החיים״!!!

כל חותם שישלח את דמי־חתימתו לשנת תרצ״ג

יקבל הספרים האלו בעד 6 דאללאר.

8-1) אוצר־החיים 8 ספרים (תרפ״ה־תרצ״ב)
9) פירוש י״ג מדות לרס״ג
10) ספר הפרדס לרש״י
11) ספר אבודרהם השלם ח״א
12) ספר מנהגים לרבי אברהם קלויזנער
13) תשובות הגאונים מן הגניזה (הוצ׳ מרמורשטיין)
14) חפץ ה׳ לאור החיים
15) מנחת קנאות למהר״ץ חיות
16) כתבי רבי עזריקם ספרא
17) שיטה מקובצת ביצה
18) ספר התמיד לרבינו ראובן בן חיים

הרוכש חותם אחד יקבל

בתור תשורה ספר אחד מהספרים הנזכרים.

הרוצה בספרים הנזכרים

בכריכה נאה ויפה עליו לשלם בעד כריכה 15 כתרים צ׳כים

חובבי ספרותנו!!!

חתמו ורכשו חותמים על ה„אוצר־החיים״!!